

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 58 (15496) ♦ 1995 чылдын март 29, среда

Ат салган шагы 22.00. Садар өртөө 300 рубль.

РЕСПУБЛИКА АМЫДЫРАЛЫ: болушкуннар, фактылар

Улуг-Хемден медээлер

ХУРАГАННАР ОНЧА-МЕНДИ

«Ийн-Тал» совхозтун малчынары агаар-бойдусту таарычча чок байдалдар турза-да буттарынын коданнарында малынын бажын кызырбай, алдынган чаш төлдү очка-менди доруктур дээш кызымак ажылдан турар.

Ында нийтизи-биле 2877 баш шээр мал кыштаглаан. Оларнын 1240-и торүүр хойлар. Бо хүннерде 516 хой оолдаан болж 492 хураган алдынган. Хураганнарын денгеил багыт эвес.

Салдамда анык хойжу Радомир Ховалыг 240 хураганни камгалап алган. Ол дээрге ам безин торүүр чус башка оонаштыр 80 хураганни доруктурту алганы олтур. Ол шыкш малчын Олчмын Кыргыздын кыштаанда байдал таарыччалыг. Хой оолдаашкыны уламчылавышаан.

«АЛДЫН ДҮЛГҮҮРЖҮГЕШТЕ»

Уруглар албан черлери тус чер чагыргаларында дорт хамаарылгалыг апарган соонда байдал таарыччалыг апарганын Шагаан-Арыгга «Алдын дүлгүржүгөш» ясли-садтык эргелекчиин Людмила Черногодова дидиктикан.

Ясли-сад кожунунун өөредилге кидизинге хамаарып турда, ойнаарактар болжас өске-даа дериг-херекселдер барык немешпей турган. Бо чылдың эгезинде хоорай чагыргазы сандайжыгыштар болжас хеп уштур кабинетини садып берген. Ол шыкш рынок өртөөден чинк этт продуктуларын үзүктелдирбейн келген. Бо хүннерде чус он бичин чаштар кижизиттинин турар. Удвас ясли-садтын тургустунганында бээр он беш чыл болганын демделээр. Ол байырдалга ада-нелерин болжас деткичилерин «Алдын дүлгүржүгөштин» коллективи чалап турар.

БАЛЫКЧЫЛАР МАРГЫЛДАШКАН

Кылымал далай тургустунганда бээр кожунун балыкчылары солун маргылдааларын доктаамал эрттирип турар апарган. Бо уаадаа ындыг маргылда Ойгун-Хем суурун чогуунда Улуг-Оймак деп черде ханы эеремге болган.

Кайызы-даа беш киши киркичилик 12 команда хүндүкүнү муугор он бир шакта док кырынга чыксаалыган. Кожунда бойдусту болжас долдандып турар хүрээледди камгалаар эргеледин начальниги Геннадий Чаш балыкчыларга одалык болурун күзеп, маргылдаанын эгезинин чарлаан. Ийн шак үргүлүчүлөөн маргылдаага бирин черин Шагаан-Арыгнын нефть баазанын команди, ийнин черин хоорай чагырганын команди, үшкү черин «Улуг-Хем» солунун команди эгезинер. Кара адар талазы-биле Шагаан-Арыгнын топ эмгекчинин команди тинлээш, тускай шаңнал — серге-биле шаңнаткан.

ОРГКОМИТЕТ ТУРГУСТУНГАН

Шагаан-Арыг хоорайнын коммунистери март 17-де чыгылаш, организастыг айтыргалары чугаалашкан. Аааа Россия Федерациянын Коммунисттик партиянын II съездинин делегаты Александр Серен чаарганын компартиянын Уставын болжас Программанын чыгыланарга таныштырган.

Тыва Республиканын Дээди Хуралынын депутаты Та-мара Чечек-оол парламентинде коммунист депутаттарын акыл-чорудулгазынга доктаган. Компартиянын республика комитетинин даргазы Байыр-оол Нурзат амгы байдалдарда коммунисттерин мурунду тургустунуп келген айтыргаларын шийтирилээрин дугайында делгереңей чүве чугаалаан. Санал берген Алдын-оол Серен, Петр Чолдун-оол, Бугалдай Оюн болжас өскелер-даа компартиянын кожуну конференциянын чыдырларынын эргелекчү чугулазын демделгезинер. Ону эрттиреринге А. Серен, М. Дамбай баштаан организастыг комитеттерин тургускан.

Кежик-оол ЧӨРЕВЕ.
«Шынның» тускай корреспондентини.

Тыва Республиканын Дээди Хуралында

САНАЛДАР, БОДАЛДАР АҢГЫ-АҢГЫ

Тыва Республиканын Дээди Хуралынын Чурттар аразынын херектеринин болжас парламентадыр аразынын харылааларынын комитеди республиканын политиктиг партияларын төлөөкчилери-биле «тегерик-столду» эрттирген. «Политиктиг партиялар дугайында» Тыва Республиканын Хоойлузуунуң төлөвиленин ааа сайгарып, чугаалашкан. Комитет даргазы Г. С.-М. Иргит «тегерик-столду» башкарып эрттирген. Политиктиг партияларын ролю угулалып турарын барымдаалааш, оон дугайында хоойлу төлөвиленин комитет ажылдап кылгаш, орта хамаарыштыр политиктиг партияларын саналдарын, бодалдарын дидиктикан. Саналдарында мону эрттирип турарын ол чугаалашкан. Комитет даргазынын ораалкычы, хоойлу төлөвиленин автору В. А. Петренко сөс берген. «Хой-ниги каттыкышыкынарынын дугайында» ТР-нин Хоойлузуунуң Дээди Хуралдын сессиязынга хүлээп алган, ол ажылдап турар, бычалаа-да оон чамдык чүүдлерин эргилээр, чаартыры, өде кылгыры негетинин келгенин ол дидиктикан. «Политиктиг партиялар дугайында» хоойлу хүлээп алары эргежок чугула болу бергенин барымдаалап көргөн, комитет оон төлөвиленин чогалдап, ажылдап кылган. Төлөвиле 6 эгеден тургустунган, оларнын шуптузунга кыска тыйылырны берген. Бо хоойлуну дүргөн хүлээп алыр, чүге дээрге политиктиг партиялар ам болур солгундаларга киркири. Сонгунда болур хүнге чедир алды ай артык турда, партияны Юстиция яамызы бүртүкээр ужурулук, ынчан ол сонгундаларга киржир, алды ай четпес болза орта киришпес.

Хоойлу төлөвилениге хамаарыштыр политиктиг партияларын төлөөкчилерин хой сангы айтыргаларын салып, тодаралыктарын кылган. БУГУ-нуң политикчүлөдүленин даргазы Б. Т. Санчи саналыга төлөвиледе политиктиг партиянын иштиги акыл-чорудулгазынче холгаарлап кирип турар бодалдар илеретингенин айткан, бир өсөө ол хевээр артар болза политиктиг амыдыралга киржир кыскага тыйырып чугаалаан. Коммунисттер партиязынын төлөзүн Б. С. Нурзат төлөвиледе чаа чүүдлер немээрин саналдаан. Благыны коммунисттерини ол-бү дээр, хол-тээр, бурууладып чоруттар бар, оон бодурбазы-биле чүүл кинерин чугулага көргөн. «Выбор России» шимчээшкенин төлөзүн Г. Я. Опп кижигүн сангын, га доктаган. Бир партияга 500-тен өвөш өсөө кижигүн турарын төлөвиледе кирген, топте кайы-бир партиянын, шимчээшкенин салдырынга ол хой дээр бодалдар илереткен. «Хостуг Тыва» партиянын төлөзүн В. Ч. Амур сөс алган, ТР-нин хоойлу төлөвиленин билдингир, багай өсөө кылганын, орта чүгле немелделерин кинерин, казылдаларын кылгыры эргежок деп санаан. Нийтизи-биле хоойлу төлөвиленин чугаалашкан «тегерик-столду» политиктиг партияларын төлөөкчилеринин саналдарын, бодалдарын айтыргалык болган. Дээди Хуралдын комитеди оларнын нийтилерин, төлөвилеге негизделерин, казылдаларын кылгыры, оон соонда сессияга чугулаажыры-биле чинер. Таан-оол ХЕРТЕК.

ХОЮ ООЛДАП ЭГЕЛЭЭН

Өвүр кожунуң «Ак-Чыраа» совхозунуң Чалаат хойжу бригадында бо хүннерде 6138 баш хой улуг харлыг берге кышты хүр ажып тур. Оон итинде 2747 хой оолдар. Торүүр хой ам бо хүннерде оолдап эгелээ, малчынарынын коланында төрөөн 1182 баш хураганнар очка-менди доругул, көк сиңини, суланы дызырады дайнап турда чараш-ла.

Төрүүр хой кадрлары Мария Базанова 266 хойдан 177, Владимир Базан 316 хойдан 173, Болай-оол Дун 326 хойдан 206 хураганны камгалап алган болжас хой оолдаашкыны кидин түдүктөп эгелээ. Балдыр сыктас, чымшытыг үеде чурттап, ажылдап турар малчынарга I шоодай дилганын, II шоодай чигирин, тыртар талашкын, I шоодай кызыл-тасты, II шоодай соларканы «Ак-Чыраа» совхозтун дирекциясы үлөп берген.

Найгын-оол ДАМДЫН.

СОНУУРГА ДЫМ

Тыва маркалар делгелгезин айтканын сонууругардым. Черле калдыг-даа сонууругалдыг кижилер чоруптур. Солундан, сеткүүден-даа номчуурга ындыг — бир-ле болза маркалар, чагаа халтарынын чүрек, бижини, оттуг-ыяш каргы, оон кедересе шоочалар, илинлер... чыбар кижилер чоруптур. Эскен, төрөөн черлери дымчылап шыккап чоруптур улус бар. 1987 чылда Кара-Талды кожурчуп турар өдө, шы-бүс буруулаан, каш бажын артык турда, дайырым сугга чорудум. Эртен хой, өшкү үндүр сүрүп чорашап, калбак даш тып алган мен. Талгыт-ла адышка ой, шала шөйбек, дески, калбак, топ-тегерик. Ону шыгаш чор мен. Эй-линг-Хемге «Өдүгөн» ансамбль-биле (хоочуннар) чорашап, Хая даане үнүп, өскен, төрөөн черим долгандыр, дескиндир харамдым Дүжериimde, оон даштар чыгып алган мен, ында кижилер дүрүзүп даш база бар. Чаа-Хөлдүн Булун-Теректе Мөндөле честем. Уйгук убагм чурттап оорлар, Бир чайын честем меңээ латин бирикке эн баштай үнген В. Кок-оолдун «Хайыраал бот» деп шииин бар, карты чок, 1930 чылдар үезинде үндүргөн ном берген. Оон-даа солун чүве — тыва марка база берген. Ийн мөгө хуругун турар. Азырларында 1921, бир азында 1930 деп каан. Татьяна КУШКАШ. Адыр-Кежик суур.

Россиянын аграр партиясы

ПАРТИЙЖИ БИЛЕТТЕРНИ ТЫВЫСКАН

Март 27-де Дээди Хурал бажынынын хураалдар залында Россиянын Куруну Думазынын депутаттары, Россиянын Аграр партиязынын даргазынын ораалкычы, экономика эргеминин кандидаты Вячеслав Стефанович Крылов болжас ол-ла партиянын төлөзүн, Куруну Думазында Аграр партиянын фракциязынга эксперт Виктор Васильевич Ушаков олар-биле ТР-ниң Дээди Хуралынын депутаттарынын ТР-ниң массалыг информация чептеринин журналисттеринин уккуражылгазы болуп эрген.

В. С. Крылов, В. В. Ушаков Россиянын Аграр партиязынын Куруну Думазында фракциязынын кылгып чорудуп турар акылдарынын, практиктиг болжас стратегтиг сорулгаларынын, чуртта нити байдалын, ам чоокшулап ораар Федералдыг Хуралдын, Президент сонгундаларынын мурунда кылгып чорудар акылдарын дугайында кыска дидиктиглерин чыгытканарга чугаалап береш, депутаттары болжас журналисттеринин айтыргаларына харылырны бергенер.

Укуражылга эгелээр мурунда Россиянын Аграр партиязынга Тывадан бир-де дугаар кинергел кижигүнери болуп дорт киниге ол партиянын поган өдүгүн партиянын билеттерин байыры-биле тывыскан. Кымнарлы ол? Дадар-оол Хергекевич Дансурун — Красноярскинин агроинженеринин кызыл филиалынын ректору, Владимир Думатович Хемер-оол — ТР-ниң арат, таракан акыл-агылар болжас кедээ акыл-агылар кооперативтер ассоциациянын президентин, Владимир Николаевич Суван-оол — кедээ акыл-агы акылдакчыларын профсоюзунун республика комитетинин акылдакчызы, Альберт Августович Рудольф — «Арат хандылыгы» баазанын директору.

В. С. Крылов, В. В. Ушаков март 28-29-та Улуг-Хем. Танды кожунунын кедээ чоңу-биле уккуражылгаларын эрттиргилээ. Ол кожунунардан аграр партияга кирерлер база хой. «Көдээ ишчилерин боттары камгалавас болза, кым-даа камгалавас» — деп В. С. Крылов чугаалап турар.

Россиянын аграр партиязынын Тывада тургустунуп эгелээн организациязынын кижигүнери шийтирер, ийдим болжас боттары бүүрүлдегел хөдөлүп эгелээнер.

В. С. Крылов, В. В. Ушаков март 28-29-та Улуг-Хем. Танды кожунунын кедээ чоңу-биле уккуражылгаларын эрттиргилээ. Ол кожунунардан аграр партияга кирерлер база хой. «Көдээ ишчилерин боттары камгалавас болза, кым-даа камгалавас» — деп В. С. Крылов чугаалап турар.

В. С. Крылов, В. В. Ушаков март 28-29-та Улуг-Хем. Танды кожунунын кедээ чоңу-биле уккуражылгаларын эрттиргилээ. Ол кожунунардан аграр партияга кирерлер база хой. «Көдээ ишчилерин боттары камгалавас болза, кым-даа камгалавас» — деп В. С. Крылов чугаалап турар.

В. Х. Кара-оолду Тыва Республиканын Дээди Хуралынын Секретариатынын начальниги албан-дужаалындан хостаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫН (ПАРЛАМЕНТИЗИНИН) ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканын Дээди Хуралынын доктаадыры болза:

Тыва Республиканын Дээди Хуралынын Контроль комиссиязынын албан-дужаалынга оон сонгуканы-биле холбаштыр Виктор Хомушкучев Кара-оолду Дээди Хуралдын Секретариатынын начальнигинин албан-дужаалындан хостаар.

Тыва Республиканын Дээди Хуралынын Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ.

Кызыл хоорай. 1995 чылдың март 23. № 265.

В. Х. Кара-оолду Тыва Республиканын Дээди Хуралынын Контроль комиссиязынын даргазынга сонгуур дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫН (ПАРЛАМЕНТИЗИНИН) ДОКТААЛЫ

Чажыт бадылаашканын түнелдеринге үндөлдөш, Тыва Республиканын Дээди Хуралынын доктаадыры болза:

Виктор Хомушкучев Кара-оолду Тыва Республиканын Дээди Хуралынын Контроль комиссиязынын даргазынга сонгуур.

Тыва Республиканын Дээди Хуралынын Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ.

Кызыл хоорай. 1995 чылдың март 23. № 264.

«Тыва Республиканын чоңунуң Улуг Хуралынын (съездинин) дугайында» Тыва Республиканын Хоойлузуунуң дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫН (ПАРЛАМЕНТИЗИНИН) ДОКТААЛЫ

«Тыва Республиканын чоңунуң Улуг Хуралынын (съездинин) дугайында» Тыва Республиканын Хоойлузуунуң төлөвиленин үр үенин ишинде база бүгү талаалыг, сессия хураалдарына кыш уда чугаалажып көргөн Дээди Хурал демделген. Тыва Республиканын Конституциязынга болжас Дээди Хуралдын Регламентининге дүштүр, сонгустурган депутаттарын үшүн ийн кезинден хойу база катал хүлээп алганын соонда ааа ат салыры-биле Тыва Республиканын Президентиниче чоруткан.

Тыва Республиканын Конституциязынын 73 чүүлүнүн 24 пунктунуң өзүгар, Тыва Республиканын Президентиниң бо таварылгада, база катал хүлээп алган Хоойлууга ат салыр хүлээлгели болжас чеди хонук иштинде оон парламенттин түтүр. Оон-биле калды Тыва Республиканын Президентиниң конституция чүрүмүн ханжыдып, «Тыва Республиканын чоңунуң Улуг Хуралынын (съездинин) дугайында» Тыва Республиканын Хоойлузуунуң принципталдыг уккуражылгаларын чыгытканарга чугулаажыры-биле чинер.

«Тыва Республиканын чоңунуң Улуг Хуралынын (съездинин) дугайында» Тыва Республиканын Хоойлузуунуң принципталдыг уккуражылгаларын чыгытканарга чугулаажыры-биле чинер. «Тыва Республиканын чоңунуң Улуг Хуралынын (съездинин) дугайында» Тыва Республиканын Хоойлузуунуң принципталдыг уккуражылгаларын чыгытканарга чугулаажыры-биле чинер.

«Тыва Республиканын чоңунуң Улуг Хуралынын (съездинин) дугайында» Тыва Республиканын Хоойлузуунуң принципталдыг уккуражылгаларын чыгытканарга чугулаажыры-биле чинер.

«Тыва Республиканын чоңунуң Улуг Хуралынын (съездинин) дугайында» Тыва Республиканын Хоойлузуунуң принципталдыг уккуражылгаларын чыгытканарга чугулаажыры-биле чинер.

«Тыва Республиканын чоңунуң Улуг Хуралынын (съездинин) дугайында» Тыва Республиканын Хоойлузуунуң принципталдыг уккуражылгаларын чыгытканарга чугулаажыры-биле чинер.

УЖУРАЖЫЛГА, САЙГАРЖЫЛГА

Республика прокурорунун кабинетинге Тыванын эрге-хоойлу камгалаар органынын удуруткучлары болжас Моол Республиканын чингине прокурорунун ораалкычы Жамсран Энх-мэсан, Уба-Нур аймактын прокурору Ноосонхуу Бат-дамчи, оон ораалкычы Рагчаа Дамцрандаш база бистичи республиканын эрге-хоойлу органынын парлага акылдакчыларынын каттышкан хуралы чоокта чаа болуп эрген. Ийн чуртунуң хоойлу-дурум камгалаар органынын акылдакчыларындан республиканын прокурору, юстициянын үшкү класзынын чөвүлөдүлгезин генерал-майор Анатолий Дамба-Хуурак, иштин херектер сайыды полковник Сергей Монгуш, Конгрэвезданкы федералдыг албанын Тывада эргелелин начальниги генерал-майор Чапмыр Удумбар, каады чириниң начальниги, каады албанын бичи чөвүлөдүлгезин Иван Суванди, юстиция сайыды Сергей Кужугет, Дээди суд даргазы Анай-оол Ховалыг, Арбитраж судунун даргазынын ораалкычы Лариса Маалы, удуруткуч инспекциянын департамент (полития) начальнигин ораалкычы Андрей Халахан олар демин кады акылдажылга дугайында протоколдарны, акт-документтерини ам-даа ажылдап кылдып, ук документтерини күүсөлдөшү денге, илешпейлиг, калдыг-даа хажыдылга чокка салгып кылгырынын арга-методтарына доктаганаар.

Ийни айтырып кылдыр «Хоойлу-Закон» сеткүүлдүк дугаар номеринин каасталганын, утка-шынарын дугайында болжас оон моон сонгаар үндүрер азы үндүрбээнин дугайында сайгарыла болган.

Ол сайгарыла ук сеткүүлдүк дугаар номеринин каасталганын, утка-шынарын дугайында болжас оон моон сонгаар үндүрер азы үндүрбээнин дугайында сайгарыла болган.

«Хоойлу-Закон» сеткүүлдүк баштайгы номерин хуралдан удуруткучтар парламент сайдарын организастар деп шийтирлөөн. Чаа сеткүүлдүк тиражы 5000 экземпляр.

Тыванын төөгүзүнде Моол-оолар биле дугаар көзүп турар биле алылбар-буле Тыванын эрге-хоойлу камгалаар органынын удуруткучлары тураскаал кылдып кады чүрүкка тырттырып алганнар.

Батый КЕНЕШ. Каады черинин парлага референтини.

Президентиниң сестери-биле алырга, хуралга чамдык чедимж чок саналдар база болуулаан. Санал бергичиниң чамдыгызы Бүгү-Россияга хамаарып айтыргаларын дугайында чугаалаар турар, боттарынын бичи Кучур-дузалыг бергелери саналдарыга илеридиринге өйлөкчү турганнар. Бичалдажык солун чамдык саналдар база болуулаан дээрин Президент демделгезин.

«Анаа бодунуң-биле бодат көөрге, эрге нормалары чок — чүну-даа хорувайн турар, чандыг-даа үдүр хемчегелерин албайн турар». Борис Николаевич айткан. Президент Курунениң баш-тыны болганда, ылаңгыя фашизм болжас шажын-чүдүлгө база социал байдалдан үнүп турар политиктиг экстремизмин илерээшкенин оон өскө да хевирлери дээр шыкш, ындыг оона айымалды болушкуну-биле демисел дээр харысалгалары яамыларга болжас ведомстволарга чегирин-биле шыкшар даалгаларын берген деп. Борис Ельцинниң дуалакчызы демделгезин.

Материалдыг дуза ● БИРБИДИЖАН. Ада-чуртунуң Улуг дайынынга Тийлеленин 50 чылдыга тураскааткан дөрт шактыг телемарфону автономиянын чагыргазы болжас «Бир» телерадиокомпания Еврей автономнунуң областа чорудар деп турар.

Ол амы-дуза чедирлеленин аныяанын сорулгаларына инвалиттеринге материалдыг дуза көргүзүр акча-хоренгенин чымыр. Телемарфон эгелээринин мурунда-ла бодурулге коллегиятери, коммерциялыг организациялар, банкылар,

камгаладылга компаниялары акча-хоренгенин тускай агар санче шийлидин эгелээнер. Оргкомитетче чээрби миллион атыг рубль кирген.

ТАРЫЛГА ЭГЕЛЭЭН ● НАЛЬЧИК. Кабардин-Балкарийн кедээ акылдакчы бүүдүргелери эрте чачаар тараа тарылгазынче, картофель олуруттулазынче чогуур үезинде кирген.

Кабардин-Балкар Республиканын премьер-министри ораалкычы Хаути Сахроков РОСИТА-СЧТА-нын корреспондентининге тарылга республиканын бүгү районнарында эгелээн деп дидиктикан. Ажыл саадашкын чок чоруп турар.

Россиянын Чааа кывар-чаар материалдар, минералдык чөмүччилдигелер болжас үрезинер садып алгырынга бөвөл чазилерин аңгылап берген.

ЧАСКЫ ҮЕР КЕЛЗЕ... ● ЧИТА. Часкы үер бээр коргунуч. Анаа амдыгаштан белеткеп херек. Ону билгеш, Забайкальенин

шериң округунуң шериңлеринде часкы үер-биле демисекиринге тускай команда-ларны белеткеп эгелээн.

Үер эгелей бээр болза, эргежок таварылгада ажылдаар тур кезектер калдыг-даа үеде чурткучылыг черлери, көвүргүлери, өскө-даа гидротехниктиг оона чугула тудуларны камгалаарынга беленер. Ол дугайын инженер шериңлештывинин начальниги полковник Александр Шипаченко РОСИТА-СЧТА-нын корреспондентининге чугаалаан.

ХОЙ НУРУЗУНУҢ БАДЫЛААШКЫНЫ-БЫЛЕ ● ИЖЕВСК. Удмуртиянын Куруну чөвүлөдүлгезин солгундаларга эң хой бадылаашкыны «Удмуртия» блоктары болжас Россиянын компартиясы алганнар.

Баштайгы мезгелер-биле алырга, солгундаларын 64 кире хуузу Удмуртияга президент албан-дужаалын кинеринге удур болганнар.

